

Tarkekirjoituksemme yksinkertaistaminen

»Yksi asia on varma: hienon foneettisen transskription käyttäminen tekstijulkaisuissa ja suurissa sanakirjoissa on niin kallishintaista ja aikaaviepää, että se pakosta myöhästyttää ja vaikeuttaa tutkimusalamme edistymistä. — — — Meidän on tehtävä jotakin myös kirjapainojen, opiskelijoiden ja painatuskulumme maksavien viranomaisten ja säätiöiden vuoksi.»

Näihin hälyttävän-vetoaviin sanoihin päättää professori Björn Collinder tänä vuonna ilmestyneen kirjoituksenensa »Ein vereinfachtes Transskriptionssystem» (Språkvetenskapliga Sällskapet i Uppsala Förhandlingar 1955—1957, ss. 69—104). Aikaisemminkin on kyllä arvosteltu sitä »suomalais-ugrilaista transskriptiojärjestelmää», jonka 1890-luvun alussa loivat E. N. Setälä, J. J. Mikkola, H. Paasonen, Yrjö Wichmann ja K. B.

Wiklund — viimeksi mainittu oli Collinderin tietämän mukaan idean varsinainen *primus motor*. Setälän nimissä systeemi kuitenkin on kulkenut, sillä hän sen ensimmäisenä yksityiskohdittain esitteli kansainvälisellä foorumilla, Finnisch-ugrische Forschungengin ensimmäisessä nitessä v. 1901: »Über transskription der finnisch-ugrischen sprachen».¹

Meikäläiset lingvistit ryhtyivät alusta alkaen noudattamaan uutta järjestelmää, ja eräät heistä sovelsivat sitä myös mm. altaillaisiin kieliin, joiden merkitsemiseen sitä jatkuvastikin käytetään eri puolilla maailmaa, tosin jossakin määrin modifioidussa muodossa. Unkarissa Setälän ohjelmakirjoitus sitä vastoin sai osakseen erittäin ankaraa arvostelua etenkin Bernát Munkácsin taholta, mutta vähitellen »suomalainen systeemi» siel-

¹ Jo kaksi vuotta aikaisemmin, kesäkuussa 1899, oli tosin ilmestynyt 25 kappaleen painoksena hektografimoniste »Äännekirjoitus-ehdotus suomen murteiden tutkijoille. Luonnos, jonka tekaisi E. A. Ekman» [=Tunkelo]; seuraavana vuonna siitä saatiin toinen, hiukan laajempi, 38-sivuinen laitos. Nämä monisteet eivät kuitenkaan juuri levinneet ulkomaille.

läkin pääsi vallitsevaksi nimenomaan József Szinnyein ansiosta. Eräät suomalaiset foneetikot ovat myöhemmin täydennelleet ja kehittäneet järjestelmää yhä tarkemmaksi, lähinnä oman tieteesnä tarpeita entistäkin paremmin palvelevaksi. Muistettakoon tässä suhteessa mm. F. Äimän kirjoitukset »Ehdotuksia muutoksiksi suomalais-ugrialaisten kielten transskriptioniin» (Virittäjä 1932, ss. 377—385) ja »Muutamia lisäehdotuksia suomalais-ugrialaisten kielten transskriptioniasiasa» (Virittäjä 1933, ss. 258—267) sekä Arvo Sotavallan »Ehdotuksia suomalais-ugrialaisten kielitieteellisen transskriptiojärjestelmän kehittämiseksi» (Virittäjä 1936, ss. 340—359). Äimän tarkoituksena oli yhtäältä lähentää meikälaista tarkekirjoitusta kansainvälisen foneettisen alfaabeetin suuntaan ja toisaalta mm. ehdottamalla uusia diakriittisia merkkejä lisätä systeemimme tarkkuutta ja johdonmukaisuutta. Vielä runsaammin ja yhä pitemmälle meneviä kehittämis- ja tarkistamisehdotuksia sisältyy Sotavallan mainittuun artikkeliin. Jokusia Äimän uudistuksia on otettu huomioon Antti Sovijärven ja Reino Peltolan toimittamassa selkeässä yleiskatsauksessa »Suomalais-ugrialaisten tarkekirjoitus» (Helsingin yliopiston foneettisen laitoksen julkaisuja 9)². — Etenkin ammattifoneetikot mutta myös lingvistimme ovat ymmärrettävästi pyrkineet käyttämään kehityskelpoisen transskriptiosysteemimme voimavarat äärimmilleen, mistä on ollut seurauksena, että kirjaimia ympäröivä diakriittisten merkkien parvi toisinaan on tihtentynyt miltei läpinäkymättömäksi. Sanakuvat ovat saattaneet tällöin himmetä kerrassaan erottamattomiin, ei vain esim. etnografien ja folkloristien, vaan myös tarkkeiden salaisuuksiin vähemmän

vihkiytyneiden kielimiestenkin silmissä. Eri tahoilta on jo muutaman vuosikymmenen aikana kuulunut ääniä, jotka pätevin perustein ovat vaatineet systeemin yksinkertaistamista. Ankarimpina ovat kajahtaneet W. Steinitzin tuomiot, jotka koskevat lähinnä meikälaisten ostjakin ja vogulin tutkijoiden käyttämää ylen mutkikasta transskriptiota. Totta onkin, että varsinkin eräät etäsukukieliä muistiin merkinneet suomalaiset kielimiehet eivät ole ottaneet varteen sitä Setälän ohjelmakirjoituksessaan tähdentämää — ja sittemmin mm. Äimän toistamaa — periaatetta, että äännekirjoituksen tarkkuusasteen pitää kussakin tapauksessa vastata tarkoituksenmukaisuuden vaatimuksia. Jo Setälä esitti »hienon» äännekirjoituksen rinnalla käytettäväksi puolilihavin kirjaimin ladottavan »karkeamman transskription eli sitaattikirjoituksen», jota oli määrä viljellä eritoten siteerattaessa eri suom.-ugrialaista kirjakieliä, mutta myös muiden kielten osalta, mikäli käytetään vanhempia, karkealla transskriptiolla tehtyjä muistiinpanoja. Äimä puolestaan ei mainitse (Vir. 1932, s. 383) eri tarkkuusasteita esitellessään ollenkaan tätä karkeata »ortografiaa», vaan hän suosittelee kolmea astetta: puolikarkeata, hienoa ja käyräanalyyttistä transskriptiota. Ensiksi mainittua »olisi käytettävä esim. sanakirja- ja kielennäytejulkaisuissa sekä muoto- ja lauseopillisissa julkaisuissa; ehkäpä myöskin äännehistoriallisissa esityksessä, joka koskee kielen tai murteen vanhempaa historiaa, jos nim. tutkija käsittää äännejärjestelmän hienomat vivahtukset myöhäissyntyisiksi». Hieno transskriptio olisi varattava käytettäväksi »foneettisissa ja deskriptiivis-äänneopillisissa julkaisuissa sekä äännehistoriallisissa esityksessä, si-

² 1. painos v. 1953, 2. täydennetty painos ilmestynyt 1958.

käli kuin tutkija käsittää äänneasun hienommat vivahdukset kielelle tai murteelle esitettävänä olevassa kehitysvaiheessa luonteenomaisiksi». Äimä valaisee myös muutamalla esimerkillä, mitä hän tarkoittaa puolikarkealla transskriptiolla. Niinpä hän suosittelee tässä tarkekirjoituslajissa vain yhden väliasteen merkitsemistä vokaalisarjoihin *a—o, o—u, ä—e, e—i* jne., siis: *a o o, o o u, ä e e, e e i*, kun taas hienossa transskriptiossa olisi syytä erottaa kolmekin väliastetta näissä sarjoissa. Jos käytetään hienointa merkitsemistapaa, saattaa olla tarkoituksenmukaista erottaa jopa kahdeksan kvantiteettiastetta, mutta puolikarkeissa Äimä katsoo tultavan toimeen neljällä: ylilyhyellä (esim. *ä*), lyhyellä (*a*), puolipitkällä (*ä*) ja pitkällä (*ā*).

Useimpia uralilaisia kieliä muistiin merkittäessä onkin selvitty — näiden kielten verrattain yksinkertaisen äännerakenteen ansiosta — mainitunlaisella puolikarkealla systeemillä, mutta muutamat tutkijat ovat pyrkineet muistiinpanoissaan saamaan näkyviin kaikkein hienoimmatkin, jopa aivan yksilölliset ja tilapäiset, esim. satunnaisista affektiseikoista johtuvat vivahdukset. Nimenomaan foneettista tarkoitusta varten tällaiset hiuksenhienot merkinnät tietenkin ovat paikallaan, mutta jos *yksinomaan* niitä käytetään esim. suurissa sanakirjoissa, tämä on »tieteellisyyden» liioittelemista. Lapin murteita pidetään syystä »foneettisesti vaikeina», mutta tunnetaan on, miten Konrad Nielsen on suuren norjanlapin sanakirjansa puolilihavalla painetuissa hakumuodoissa tullut toimeen varsin yksinkertaisella ja helppoymmärteisellä transskriptiolla. Kaikki tutkijat siteeraavat näitä »karkeita» hakumuotoja, jopa niitäkin eräissä suhteissa vielä yksinkertaisten. Vain harvoihin tarvitaan ha-

kumuotojen jäljessä lueteltuja tarkalla äännekirjoituksella merkittyjä murreasuja. Samaan tapaan kuin Nielsen on menetellyt myös Harald Grundström mainiossa »Lulelapsk ordbokissaan», vaikkakin tämän teoksen karkea transskriptio erältä yksityiskohdiltaan on häiritsevän »ruotsalaista», esim. siinä suhteessa, että *o*-äänteiden (*o:n* ja *ö:n*) merkinä on *ä* (joka siis tämän kirjan hakumuodoissa ei tarkoita labiaalistanutta *a:ta*), *š*-äänteet merkitään *sj*:llä ja dentaali affrikaatta *tš* kirjainparilla *tj*. Tämä menettely johtuu tietenkin siitä, että hakumuodot on koitettu säilyttää mahdollisimman lähellä ruotsinlapin kirjakieltä. Muita tämäläisyyksiä, karkeistetuin hakumuodoin »selvennettyjä» suomalais-ugrilaisten kielten tieteellisiä sanakirjoja ei ole ilmestynyt. Neuvostoliitossa viime vuosikymmeninä painettujen sukukieltemme helppokäyttöisten ja useimmiten varsin ansiokkaiden sanakirjojen luonne on toinen: ne on laadittu ensi kädessä käytännön tarpeita varten, kirjakielten leksikoiksi, eikä ollenkaan esim. foneettikkaa palveleviksi murren sanakirjoiksi.

Eräät meikäläiset etäsukukielten tutkijat ovat kielennäytteitä, esim. folklorea, muistiin merkittäessään käyttäneet jossain määrin yksinkertaisempaa tarkekirjoitusta kuin leksikaalisissa keräelmissään, mutta tämä on varmaan johtunut pelkästään siitä, että yhtäjaksoisten tekstien hiuksenhieno paperille paneminen oli ennen magnetofonin aikakautta monin verroin työläämpää kuin yksityisten sanojen muistiin kirjoittaminen. Artturi Kanniston kaltaiset erinomaisen tunnontarkat ja uupumattoman uutterat kerääjät sen sijaan halusivat merkitä jopa pitkiin runomuotoisiin folklorennäytteisiin äärimmäisen huolellisesti joka ainoan äännevivahduksen.

Tällä tavoin kerätyn tekstijulkaisun sivut herättävät syvää kunnioitusta tutkijan ahkeruutta kohtaan, mutta kielennäytteiden transskription diplomaattisesta tarkkuudesta on sittenkin hyötyä vain ani harvalle specialistille, eikä tällaista teosta voida sen tarkkirjoitusta suuresti karkeistamatta siterata juuri missään muualla kuin sen ilmestymismaassa. Karkeistaminen taas ei ole suinkaan joka miehen asia, kuten monesti on voitu havaita (ks. esim. FUF XXXII, Anz., s. 5—6,9). Ei käy laatuun, että mekaanisesti poistetaan joitakuita diakriittisia merkkejä tai kerrassaan kaikki tarkkeet, vaan yksinkertaistamisessa on noudatettava periaatteita, jotka määräytyvät kunkin kielen äännerakenteesta.

W. Steinitz on niitä harvoja meidän alan tutkijoita, jotka ovat noudattaneet Setälän ja Äimän osviittoja eri tarkkuusasteiden käyttämisestä eri tarkoituksiin. Nimenomaan teoksessaan »Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen I—II» (1939, 1940) hän on foneettisissa katsauksissa tuonut esiin diakriittisilla merkeillä hienoimmatkin ääntämisvivahdukset, mm. kombinatoriset variantit, kun taas teksteissä on käytetty yksinkertaistettua transskriptiota, niin että vain todelliset foneemit eli Setälän termiä käyttääksemme »foneettiset vastakohdat» ovat näkyvissä. Steinitz tähdentää, että hänen yksinkertaistettu systeeminsä on ehdottomasti kyllin tarkka ja se voidaan vaivatta transponoida hienommaksi turvautumalla teoksen foneettisissa skitseissä esitettyyn avaimen. Tekijä olisi joissakin kohdin voinut vielä enemmän yksinkertaistaa merkitsemistapaansa, esim. käyttää χ :n sijasta vain χ :ta (tai peräti x :ää), mutta hän »ei ole halunnut poiketa tieteellisestä traditiosta liian radikaalisesti». Kymmenisen vuotta

myöhemmin Steinitz sitä vastoin oli valmis radikaalisiinkin muutoksiin teoksessaan »Ostjakische Grammatik und Chrestomathie mit Wörterverzeichnis» (Leipzig 1950). Nimenomaan vokaalien kvantiteetin merkinässä on siirrytty — kuten myös saman tekijän samana vuonna ilmestyneessä tutkimuksessa »Geschichte des ostjakischen Vokalismus» — siihen yleis-suom.-ugr. kannalta oudostuttavaan menettelyyn, että (etymologisesti) lyhyet vokaalit on merkitty kirjaimen päällisellä kaarella (esim. \bar{a}), kun taas (etymologisesti) pitkien vokaalien kvantiteetti on jätetty mitenkään merkitsemättä (toisin sanoen esim. a tarkoittaa \bar{a} :ta, o \bar{o} :ta jne.; mainittakoon, että Steinitz noudatti totunnaista pitkien vokaalien merkitsemistapaa, siis esim. \bar{a} , \bar{o} , v. 1942 hektografoituna ilmestyneessä ostjakin krestomatiansa ensimmäisessä laitoksessa, ja samalle »vanhalle» kannalle hän on asettunut myös v. 1955 painetussa laajassa teoksessaan »Geschichte des wogulischen Vokalismus»). Eräistä Steinitzin kielihistoriallisista kannanotoista voidaan syystä olla eri mieltä, mutta obinugri-laisten kielten sekavat, mutkikkaat ja epäjohdonmukaisetkin merkitsemistavat hänen on onnistunut varsin vakuuttavalla tavalla yksinkertaistaa maallikkojenkin helposti tajuttaviksi selväpiirteisiksi systeemeiksi, jotka silti ovat riittävän tarkat äännehistoriallisiakin tarkoituksia varten. Juuri tällä suunnalla, ostjakin ja vogulin osalta, tarkekirjoituksemme yksinkertaistaminen on ollut ehkä työläintä. Seuraavaa vaikeusastetta edustavat samojedikielet, jurakki, ostjakkisamojedi (selkup) ja kamassi. Niiden muistiin merkitsemisessä noudatettua hienoa äännekirjoitusta on ryhtynyt yksinkertaistamaan Björn Collinder, joka on laatinut yleisohdotuksen koko

suom.-ugr. transskriptiosysteemin karkeistamiseksi.

Collinderin, joka lappologina varhemmin viljeli julkaisuissaan hyvinkin hienoa foneettista merkitsemistapaa, ovat ankanan yksinkertaistamisen tielle ja fonologiseen aakkostoon johtaneet lähinnä käytännölliset, niiden joukossa myös pedagogiset, näkökohdat. Sommitellessaan tunnettuja uralistikan käsikirjojaan — »Fenno-Ugric Vocabulary (1955) ja »Survey of the Uralic Languages» (1957) —, joiden tarkoitus on levittää tietoja meidän kielikunnastamme myös ammattiuralistien verrattain suppean piirin ulkopuolelle, hän joutui tarkoin pohtimaan transskriptio- tai paremminkin ortografiakysymystä. Jo lähtöiden suuresta eri-ikäisyydestä johtuva kirjavuus aiheuttaa vaikeuksia; eihän esim. muutamista samojedikielistä ole uudempia tietoja kuin Castrénin yli sadan vuoden takaiset muistiinpanot (1700-luvun samojedilaisia lähteitä Collinder on siteerannut sellaisenaan, puolilihavaa ladelman käyttäen). Yksinkertaisimmalta ratkaisulta tuntuisi kirjoittaa eri uralilaisia kieliä niiden »virallisen» ortografian mukaisesti, tietenkin tällöin tarvittaessa translitteroimalla venäläiset kirjaimet meikäläisiksi, silloin kun on kysymys Neuvostoliiton alueella puhuttujen etäsukukielten oikeinkirjoituksesta. Onhan näet muistettava, että miltei kaikille uralilaisille kansoille on nyttemmin luotu oma kirjakieli, vain vatjalaisia, taugi- ja jeniseinsamojedeja lukuunottamatta. Näin radikaaliseen transskription yksinkertaistamiseen Collinder ei kuitenkaan ole halunnut mennä, varmaan siitäkin syystä, että monien etäsukukieltemme »kansalliset» sanakirjat yhä ovat verrattain suppeita tai niitä ei ole vielä edes julkaistu. Näin ollen FUV:ssä ja SUL:ssä on vain vanhoja kirjakieliä, unkaria,

suomea ja viroa, siteerattu niiden valitsevan ortografian mukaisesti, muita kieliä varten oli sommiteltava helppo yleistransskriptio, joka pohjautuu totunnaiseen suom.-ugr. systeemiin ja täyttää seuraavat ehdot:

»1) Sanojen täytyy olla helpot painaa, helpot lukea ja helpot merkitä muistiin.

2) Ei saa jättää huomiotta mitään piirrettä, joka on tärkeä joko deskriptiivisen tai historiallisen äänneopin kannalta.

3) Sanan täytyy mikäli mahdollista vastata sitä kirjoitusasua, mitä tutkijat ovat käyttäneet käsitellessään varhemmin po. sanaa.»

Nämä periaatteet Collinder esittää FUV:n johdannossa (s. XV). Sitten hän luettelee käyttämänsä kirjaimet, joita on kaikkiaan 61, niistä 18 vokaalin ja 43 konsonantin merkkiä, ja tekee selkoa näiden äännearvoista. Vertauksen vuoksi tulkoon mainituksi, että Otto Donner, jolla oli käytettävissä monista etäsukukielistä ylen puutteelliset lähteet, tuli »Vertailevassa Sanakirjassaan» (1874—88) toimeen 49:llä merkillä, joiden joukossa jo olivat mm. *c, č, z, γ* ja *δ* samoissa tehtävissä kuin Collinderilla sekä keskivokaali *i*:n merkinä *ï*. Varsin monissa kohdin Collinderin uusi systeemi muistuttaa Setälän ehdottamaa »karkeampaa transskriptiota», josta puuttuvat Collinderin käyttämistä merkeistä oikeastaan vain *ä, e, ə, φ, ï, ł, ñ, œ, þ* (tämän tilalla Setälällä toinen merkki). Jos tavoitellaan äärimmäistä yksinkertaisuutta pitämällä silti kiinni »foneettisen vastakohdan» ilmaisemisen periaatteesta, voidaan viimeksi mainituista ilman muuta karsia ainakin *φ*,¹ jonka asemesta tullaan toimeen *f*:llä. Turhaan Collinder on ottanut mukaan *x*:n, koska hän merkitsee *χ*-spiranttia kuitenkin *h*:lla. — Collinderin uusissa käsikir-

joissa esiintyvät eri uralilaisten kielten sanakuvat vaikuttavat ensi näkemältä jossakin määrin oudoilta entiseen transskription tottuneen silmissä. Yhtenä pääsyynä tähän vaikutelmaan on se, että Collinder on merkinnyt kaikkialla pitkät vokaalit suomen ja viron kirjakielen tapaan kahdella kirjaimella (paitsi ostjakissa Steinitzia seuraten vain yhdellä vokaalimerkillä, samoin myös — selittämättömästi syystä — jurakissa sanan ensi tavua etempänä). Tähän uutuuteen etenkin suomalainen tottuu nopeasti, ja menetelmästä on yksinkertaisuuteen pyrittäessä sikäli etua, että ei jouduta käyttämään saman kirjaimen päällä kahta eri lisämerkkiä (esim. *õ*, *ē*). — Collinderin uuden transskription fonemaattinen luonne ilmenee mm. siitä, miten hän suhtautuu liudentuneisuusmerkin käyttöön ersamordvassa ja jurakissa. Koska ersassa kaikki konsonantit ovat liudentuneita etuvokaalien (paitsi takaisempien varianttien *ɛ:n* ja *ɨ:n*) edellä, hän on tällaisissa tapauksissa jättänyt liudentuneisuusmerkin pois. Jurakin sanoissa hän on menetellyt samoin (lukuun ottamatta affrikaattoja *č* ja *ž*!). Jurakin suhteen liudentuneisuusmerkin pois jättämisestä voidaan olla eri mieltä (ks. esim. FUF XXXII, Anz., s. 43; Lehtisalo, »Juraksamojedisches Wörterbuch», s. CVIII; Collinder, SSUF 1955—1957, s. 96).

Alussa mainitussa kirjoituksessaan »Ein vereinfachtes Transskriptionssystem» Collinder on yksityiskohdittain, kieli kieleltä, perustellut uutta systeemiään, jota sen näppäryyden johdosta on jo syystä kiitetty onnistuneeksi ja oppikirjoihin mainiosti soveltuvaksi (esim. Reino Peltola, Viiritäjä 1958, s. 225). Tässä ei ole mahdollisuutta — eikä aiheellistakaan — ryhtyä kohta kohdalta selostamaan tätä lukuisia kiintoisia huomioita si-

sältävää »ohjelmakirjoitusta», jossa lapin transskriptioon kiinnitetään aivan erikoista huomiota (ss. 80—90). Lainattakoon artikkelista vain sellaisenaan muudan olennainen kohta: »Yksinkertaisen ja samalla äännekantaa tarkoin vastaavan ortografian aikaansaamiseksi täytyy teoreettisesti hallita murteen rakenne. Synnyntäinen murteen puhuja, joka käytännössä hallitsee kielen, saattaa intuition tietä päästä nopeasti päämäärään, jonka vieras tarkkailija voi saavuttaa vain pitkäaikaisen diskursiivisen menetelmän avulla. Kenttätutkija, joka muistiinpanojensa pohjalta kirjoittaa murteen äänneoppia, voi jokaiselta äänneopin pykälältä niin sanoakseni hioa pois yhden diakriittisen merkin. Viimein hän voi päästä transskription yksinkertaistamisessa niin pitkälle, että hän päätyy samaan tulokseen kuin fonemaattikko, joka tarkastelee kielen ääniteitä tietoteoreettisina ja ontologisina entiteetteinä.»

Collinderin huolellisesti harkitun tarkekirjoitusjärjestelmän eräät piirteet ovat kirjoittajan esittämistä yksityiskohtaisista perusteluista huolimatta omiaan herättämään keskustelua. Joidenkin kielten ja murteiden kohdalla voi esim. syntyä erimielisyttä siitä, mitkä ovat kulloinkin »perusäänteitä», »foneemeja» eli »foneettisia vastakohtia», mitkä äännevivahdukset taas on tulkittava kombinatorisiksi varianteiksi ja siis jätettävä yksinkertaistetussa järjestelmässä merkitsemättä omilla kirjaimillaan. FUV:ssä ja SUL:ssä Collinder käyttää suom.-ugr. systeemin *ä:n* tilalla *æ:tä* ja *ö:n* tilalla *ø:tä*, kun taas *e:n* ja *i:n* välistä suom.-ugr. järjestelmän *é:tä* näissä teoksissa ei ole tunnustettu foneemiksi ja siis jätetty vaille omaa merkkiä, vaikka sellaista nähdäkseni tarvittaisiin esim. kamassin takia. Mainitun artikkelinsa loppuosassa

Collinder on kosketellessaan systeeminsä kehittämismahdollisuuksia (ss. 102—103) ottanut huomioon myös *e:n* ja *i:n* välisen vokaalin ja ehdottaa sen merkiksi *i:tä* (kaksipisteisestä *i:stä* on siis poistettu oikeanpuoleinen piste). Samassa yhteydessä hän kuitenkin hiukan myöhemmin sanoo: »Jos kaksipisteisestä *e:stä* poistetaan vasemmanpuoleinen piste, saadaan FUF:n *e:n* vastine». Onkohan tässä tullut ehdotetuksi samalle äänneelle kahta eri merkkiä, vaikka tosin *e:n* ja *i:n* välisiä vokaaleja on teoreettisesti katsoen suuri määrä, toiset enemmän *e:hen*, toiset *i:hin* vivahtavia? Mikäli halutaan pysytellä lähellä traditiota, olisi kai *e:n* uudeksi merkiksi soveliaim *e*, etenkin kun *i:tä* voidaan tarvita toisiin tehtäviin (ks. alemmaa). — Edelleen Collinder suosittelee (s. 102) Setälän systeemin *e:n* tilalle *e:tä* (kaksipisteistä *e:tä*, jonka oikeanpuoleinen piste on poistettu). Kuten jo äsken mainittiin, tämä äänne on merkityksellinen mm. ersamordvan kannalta, ja käsikirjoissaan Collinder merkitsee sitä *e:llä*, mitä kirjainta hän ei tarvitsekaan muuhun kuin tähän tarkoitukseen ynnä unkarin *e:n* merkinä. Saattaisi olla aiheellista osoittaa suom.-ugr. systeemin *e:tä* Collinderin viimeksi ehdottamalla tavalla, siis *e:llä* (vaikka voidaan tietysti kysyä, ovatko kirjaimen päällä olevat tarkkeet sen suositteluvampia kuin kirjaimen aliset³). Tällöin näet olisi mahdollista varata *e* kokonaan muuhun tehtävään. Suositteaisin sitä yksinkertaisimmassa urallaisessa transskriptiossa keskivokaali *e:n* ilmaisimeksi. Collinder käyttää tähän tarkoitukseen kaikkialla viron *õ*-kirjainta, joka kylläkin mainiosti sopisi tähän funktioon ja jota tietysti on käytettävä kirjaviroa siteeratta-

essa. Kuitenkin tämän kirjaimen yleisempää viljelyä vastaan voidaan esittää huomautuksia. Etenkin käsin kirjoitetussa mutta myös painetussa tekstissä *õ* saattaa helposti sekaantua *ö:hön*, jota paitsi se ehkä kansainväliseen tapaan tulkitaan nasaaliutuneeksi *o:ksi*. Totunnainen keskivokaalien rinnakkaisuuden näkökuva *e ~ i* kahtoo, kun Collinderin ehdottamalla tavalla kirjoitetaan näiden merkkien asemesta *õ ~ y*. Tämä rinnakkaisuus voitaisiin säilyttää, jos lisäksi omaksettaisiin *i:n* ilmaisimeksi *i* (kuten jo Castrénilla eräissä käsikirjoitusmuistiinpanoissa ja sittemmin mm. Budenzilla ja Otto Donnerilla). Collinder tarvitsee järjestelmässään *i:tä* vain kahteen tehtävään: ersamordvan takaisemman *i*-variantin (suom.-ugr. systeemin *i:n*) ja ostjakkisamojedin »*i:n* ja *i:n* välisen vokaalin» merkitsemiseen. Mainittu mordvan äänne voidaan mainiosti ilmaista *i:llä*, alkuaan kaksipisteisellä *i:llä*, josta on poistettu oikeanpuoleinen piste, siis vastaavasti samoin kuin ersan *e:tä* merkitäisiin *e:llä*) Ostjakkisamojedin vokaalimerkin suhteen on todettava, että Prokofjev siitä tosin käyttää kieliopissaan merkkiä *ι* ja väittää tämän vokaalin esiintyvän Tasin murteessa itsenäisenä foneemina. Tokkopa tämä sittenkään on varmaa? Ensinnäkään Prokofjev ja hänen vaimonsa, jotka v:n 1930 vaiheilla loivat ostjakkisamojedin varsin onnistuneen, eurooppalaiseen kirjaimistoon pohjautuvan alfabeetin, eivät tällöin erottaneet mitään *i:n* ja *i:n* välistä vokaalia. Toiseksi: Kai Donnerin Tasin murteen muistiinpanoista ei löydy tukea Prokofjevin väitteelle. Prokofjev kirjoittaa (»Sel'kupskaja grammatika», s. 19—20) esim. *innæ* 'ylös', mutta *ija* 'lapsi' kun taas Donner on merkinnyt

³ Kirjapainoteknillisesti on kyllä helpompi saada lisämerkkejä kirjaimen päälle kuin alle.

kumpaankin sanaan samanlaisen »tavallisen» *i:n* : *iħne* ~ *iġ*. Muutkaan ostj.-sam. murteet eivät oikeuta sanotunlaisen itsenäisen foneemin hyväksymiseen. Prokofjevin *i:n* ja Collinderin *i:n* asemesta voidaan siis merkitä (Tasin murteessa) vain *i*. Collinderin systeemin *i* joutaisi näin ollen varsin hyvin keskivokaali *i:n* merkiksi, jolloin *y* jäisi vain suomen kirjakielen aakkostoon. — Reino Peltola on huomauttanut (Virittäjä 1958, s. 225) siitä puutteesta, mikä Collinderilla tuntuisi esiintyvän affrikaattojen merkinnässä, kun kirjain *č* tarkoittaa sekä *č*:tä että *č'*:tä ja *č* = *č'* ja *č'*. Kakuminaalisen affrikaatan suhteen voidaan kyllä tulla toimeen vain yleishuomautuksella, että *č* tarkoittaa tšeremissin Birskin murteessa, permiläisissä kielissä ja ostjakkisamojedin muissa murteissa paitsi Tasilla kakuminaalista dentaaliaffrikaattaa (ellei haluta käyttää Collinderin myöhemmin suosittelemia merkkejä *u* tai *ξ*, ks. SSUF 1955—1957, s. 103). Liudentuneiden affrikaattojen osalta selvittäisiin pulmasta helposti käyttämällä *č*:tä vain *č*:n merkinä ja kirjoittamalla *č'*:n sijasta *č'* (mikäli tällaista eroa ollenkaan tarvitsee tehdä yksinkertaistussa fonemaattisessa transskriptiossa, ks. Collinder mts. 86).

Professori Collinder ansaitsee vilpittömät kiitokset tarkekirjoitukseemme tervetulleesta, paljon päänvaivaa vaatineesta uudistamishdotuksesta. Hänen suosittelemansa ja käytännössä kokeilemansa »uralilainen fonologinen transskriptiosysteemi» on varmaan — eräiltä kohdiltaan hiukan muunneltuna ja tarkistettuna — ainakin yhtä käyttökelpoinen ja kehityskykyinen kuin v. 1947 korjattu kansainvälinen foneettinen alfabeetti. Collinder on suunnitellut järjestelmänsä käytettäväksi tekstijulkaisuissa, oppikirjoissa ja sanakirjoissa. Suurissa leksikoissa, joihin vastedeskin olisi syytä painattaa itse sanat hienolla foneettisella kirjoituksella (esimerkkilauseissa voitaisiin käyttää uutta yleisalfabeettia), olisi mahdollista merkitä hakumuodot vieläkin yksinkertaisemmalla ortografialla kuin Collinderin ehdottamalla; tähän tarkoitukseen riittäisi vajaan 40 eri kirjainta, jos liudennusmerkkisiä varianteja ei lasketa mukaan.

Transskriptiokysymys on laaja ja keskeinen, ei ainoastaan teoreettinen, vaan myös käytännön kysymys. Kaikkia sen puolia harkitsemaan ja niistä päättämään on syytä ensi tilassa asettaa eri uralilaisten kielten parasta asiantuntemusta edustava toimikunta.

AULIS J. JOKI